

Folklor – element naszej tradycji i kultury

RODZAJ LEKCJI:

lekcja stacjonarna

GRUPA WIEKOWA:

szkoła podstawowa klasy 1–3

METODA PRACY:

- wykład nauczyciela,
- wspólna praca z uczniami,
- samodzielna praca,
- podsumowanie lekcji,
- praca domowa.

CZAS TRWANIA:

1 godzina lekcyjna

CELE LEKCJI:

- Uczniowie rozumieją znaczenie słowa „folklor”, potrafią wskazać jego elementy materialne i niematerialne.
- Uczniowie potrafią wskazać odmiany folkloru warszawskiego, z którym się zetknęli bądź w których sami uczestniczyli.
- Kształtowanie wśród uczniów postawy troski o zachowanie folkloru, jego upowszechnianie i przekazywanie kolejnym pokoleniom.

POMOCE DYDAKTYCZNE:

Zdjęcia, teksty legend lub bajek, nagrania muzyczne, kolorowanki.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. WPROWADZENIE PRZEZ NAUCZYCIELA W TEMAT ZAJĘĆ (13 minut):

Nauczyciel wyjaśnia, czym jest folklor. Podaje przykłady charakterystycznego folkloru na wsi i w mieście. Wyjaśnia, że większość z tych rzeczy została nam przekazana przez wcześniejsze pokolenia – naszych rodziców, babcię, dziadków, etc. To dzięki przekazywanej przez wcześniejsze pokolenia wiedzy potrafimy dzisiaj budować domy, malować obrazy, znamy hymn Polski, ale również chodzimy do kościoła, ubieramy choinkę, święcimy jajka, znamy legendę o syrence, umiemy zrobić zupę czy pierogi. Zbiór wszystkich tych umiejętności i wiedzy określa naszą tożsamość i wyjątkowość wśród ludzi na całym świecie – nazywamy to folklorem.

W dalszej części nauczyciel wyjaśnia, czym są dobra materialne i niematerialne. Z pierwszej grupy może wskazać na przedmioty znajdujące się zarówno w klasie, jak i za oknem. Z drugiej grupy może podać przykłady, np. bajki, piosenki, wiersze, gry i zabawy (berek, w chowanego). Nauczyciel pyta uczniów, czy sami potrafią wymienić dobra materialne i niematerialne.

2. ROZWINIĘCIE TEMATU ZAJĘĆ (20 minut):

Tę część można omówić poprzez odwołanie się do zmysłów dzieci, np.:

- (a) wzroku, (b) słuchu, (c) węchu.

Nauczyciel wyjaśnia pojęcie folkloru warszawskiego. Jako przykład podaje trzy jego rodzaje:

- architekturę – nauczyciel pokazuje zdjęcia charakterystycznych obiektów (np. drewniane domy – świdermajery, kamienice czynszowe, ale także wieżę Eiffla, piramidy, wielkie drapacze chmur); dzieci określają, czy jest to przykład architektury warszawskiej czy jakiejś innej;
- gwarę warszawską – nauczyciel podaje jej przykłady i pyta uczniów, czy znają znaczenie danych słów (np. bajerować – oszukiwać; buchnąć – zabrać coś; ciuchy – ubrania; deszczochron – parasol; draka – awantura; dycha – 10 zł; facet – mężczyzna; ferajna – grupa; kit – kłamstwo; klawo – dobrze; nawijka – wypowiedź; skitrać – schować);
- tradycyjne polskie dania – nauczyciel może poprosić kogoś z uczniów o zamknięcie oczu i powąchanie np. czekolady bądź jakichś małych porcji dań przyniesionych w pojemniku lub słoiczku. Może wspólnie z uczniami wymienić te potrawy, które najczęściej pojawiają się u uczniów w domu i określić, czy są to typowe polskie/warszawskie dania czy inne.

3. REKAPITULACJA (10 minut):

Nauczyciel wyjaśnia uczniom, jak ważną rolę w naszym życiu odgrywa folklor. Przypomina, iż wiedza na ten temat została nam przekazana w głównej części przez naszych dziadków, rodziców, ale również uczyliśmy się o niej w szkole czy praktykujemy ją w trakcie świąt i uroczystości. Nauczyciel podkreśla, że folklor to nie tylko przeszłość, ale i teraźniejszość, a nawet przyszłość. Część obrzędów, tradycji czy zwyczajów ewoluuje, pojawiają się też nowe święta, zwyczaje i proces ten zapewne się utrzyma (np. popularny szczególnie wśród dzieci Halloween).

Nauczyciel wyjaśnia, iż folklor jest bardzo istotny w procesie poczucia własnej tożsamości, wyjątkowości i różnorodności kulturowej zarówno w naszym kraju, jak i na całym świecie. Uwypukla potrzebę jego kultywowania i ochrony, a także wskazuje, że to na nas spoczywa odpowiedzialność za jego zachowanie i przekazywanie kolejnym pokoleniom, dzięki czemu z jednej strony folklor jest wciąż „żywy”, a z drugiej zmienia się i dostosowuje do współczesnych czasów.

4. ZADANIE PRACY DOMOWEJ (5 minut):

Nauczyciel przekazuje uczniom pracę domową. W zależności od wieku, mogą to być prace plastyczne wykonane dowolną techniką przedstawiające poszczególne rodzaje folkloru albo przeczytanie bajki, legendy, nauka piosenki, hymnu bądź rozmowa z rodzicami lub opiekunami nt. zwyczajów i tradycji charakterystycznych dla danej rodziny, etc.

BAZA WIEDZY DLA PROWADZĄCEGO ZAJĘCIA:

FOLKLOR (z ang. wiedza ludu) to materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, które obejmuje architekturę (1), sztukę (2), stroje (3), jak również dawne zwyczaje (4), tradycje (5), legendy (6), w tym literaturę ustną (7), muzykę (8), taniec (9), a także kuchnię narodową (10). Jak widać pojęcie to odnosi się do dóbr materialnych (namacalnych) i niematerialnych – takich, których nie możemy dotknąć, ale możemy je np. usłyszeć, przeczytać czy zobaczyć.

PRZYKŁADY:

1. ARCHITEKTURA

a) Budownictwo drewniane – na terenie Warszawy niezwykle rzadko zachowane, w niektórych dzielnicach w ogóle, w innych od kilku do kilkunastu sztuk. Najbardziej znanym przykładem jest „świdermajer” – pochodzący z przełomu XIX i XX w., charakteryzujący się drewnianą konstrukcją, dwuspadowym dachem, werandami, balkonami i zdobionymi okiennicami. Z kilkuset tego typu obiektów na terenie Mazowsza pozostało kilkanaście, głównie w podwarszawskich rejonach Otwocka czy Józefowa.

Fot. P. Stryczyński

Fot. P. Stryczyński

b) Kamienica czynszowa – to budynek o przeważającej funkcji mieszkalnej, najczęściej kilkupiętrowy, czasami kilkuczęściowy (skrzydła, segmenty), otoczony jednym bądź kilkoma podwórzami, którego podstawową cechą był wynajem mieszkań lokatorom o różnym, bardzo często silnie kontrastującym statusie społecznym. To właśnie w Warszawie na przełomie XIX i XX w. powstała największa liczba tego typu obiektów. Zniszczenia wojenne, brak odpowiedniej ochrony oraz remontów spowodowało utratę większości tego typu obiektów z krajobrazu Warszawy.

2. SZTUKA LUDOWA – dawniej zaspokajała podstawowe potrzeby ludności wiejskiej, obejmowała przede wszystkim rękodzieło, tj. tkaniny, wyroby kaletnicze, kowalskie, wyploty z wikliny czy słomy, wyroby garncarskie i ceramiczne, meble. Obecnie, wskutek odchodzenia polskiej wsi od tradycji i przejścia wzorców miejskich, sztuka ludowa zanika. Postępująca konsumpcja oraz niechęć wśród młodych ludzi do kontynuowania zawodów rzemieślniczych doprowadza do stopniowego zaniku rękodzieła. Ratunkiem może okazać się zastosowanie należytej ochrony i wsparcie ze strony decydentów dla tej grupy zawodowej.

3. STROJE LUDOWE – odświętne ubiory noszone przez ludność wiejską, stworzone niemal przez wszystkie grupy zamieszkujące Polskę. Ich rozkwit przypada na przełom XIX i XX w. Wygląd stroju uzależniony był przede wszystkim od regionu Polski i warunków klimatycznych, zaś jego zdobienie od zamożności właściciela. Na Mazowszu najbardziej znane stroje to: kurpiowski, łowicki oraz wilanowski z nadwiślańskiego Urzecza.

- 4. ZWYCZAJ** – powszechnie przyjęty, tradycyjny sposób postępowania w danej okoliczności. Zasadniczą cechą zwyczajów jest to, że nie są obwarowane sankcjami społecznymi. Dzieje się tak ze względu na ich mniejszą doniosłość społeczną i słabszą normatywność w porównaniu z obyczajami – formą zachowania powszechnie obowiązującą w danej społeczności, regulującą bardzo szeroki zakres spraw społecznych. W Warszawie chodziło się np. na specjalne nabożeństwa, z którymi związany był zwyczaj obrzucania kapłanów owsem na pamiątkę ukamienowania świętego (miało to przynosić szczęście duchownemu). Innym warszawskim zwyczajem było wieszanie nad wigilijnym stołem na włosie panieńskim ozdoby w kształcie białej gwiazdy zrobionej z opłatka. Przykładem obyczaju jest np. zdejmowanie nakrycia głowy przez katolików w chwili wejścia do świątyni.
- 5. TRADYCJA** – ogół obyczajów, norm, poglądów, zachowań, itp. właściwych jakiejś grupie społecznej i doniosłych dla jej przeszłości i przyszłości, przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Najbardziej charakterystycznym rodzajem tradycji są święta Wielkanocne, Bożego Narodzenia, Dzień Wszystkich Świętych, ale też Andrzejki, Dzień Babci czy Dzień Dziadka. Tradycją są również uroczystości rodzinne, takie jak chrzciny, komunie, imprezy urodzinowe, śluby czy wesela.
- 6. LEGENDY** – wywodzą się z tradycji ustnej przekazywanej z pokolenia na pokolenie. Punktem wyjścia legendy był jakiś fakt historyczny, który stawał się pretekstem dla dalszej narracji. Drugim elementem było rozwinięcie opowieści w oparciu o poglądy opowiadającego, stereotypy i wyobraźnię. W tradycji polskiej utrwaliły się przede wszystkim legendy związane z Gnieznem, Kruszwicą, Krakowem. Warszawa również może się poszczycić wieloma ciekawymi legendami, m.in. o Warsie i Sawie, Warszawskiej Syrence, Bazyliszku, Złotej Kaczce, Kamiennym Niedźwiedziu ze Starego Miasta czy Szabli Króla Zygmunta.
- 7. LITERATURA USTNA** – to jeden z najbardziej znanych elementów folkloru, szczególnie wśród uczniów. Literatura polska posiada bardzo duży dorobek i wybitnych pisarzy, m.in. Jana Kochanowskiego, Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Stefana Żeromskiego, Henryka Sienkiewicza, Władysława Reymonta, Jana Brzechwę, Elżę Orzeszkową, Marię Konopnicką i wielu innych. Pierwszy motyw warszawski, jaki ukazał się w literaturze, pojawił się we fraszce jednego z najwybitniejszych twórców – Jana Kochanowskiego. Dotyczył on opisu mostu nad Wisłą zbudowanego z inicjatywy króla Zygmunta Augusta. Odmianą literatury ustnej jest gwara, czyli specyficzna odmiana języka (np. warszawska była propagowana przez Stefana Wiecheckiego, Leopolda Tyrmanda czy Stanisława Grzesiuka).
- 8 i 9. MUZYKA I TANIEC** – dawniej towarzyszyły życiu codziennemu. Śpiewano czy tańczono przy wyjątkowych okazjach, takich jak wesela i towarzyszące im obrzędy, jak również na innych zabawach czy w czasie świąt. Muzyka i taniec towarzyszyły ludziom również na co dzień – na polu, na łące, przy wypasie zwierząt, przy robotkach ręcznych i innych pracach domowych. Ważną rolę tańca w życiu człowieka dostrzegli artyści właściwie każdej epoki. Taniec w dziełach literackich czy w sztuce niósł ze sobą różne treści i pełnił różne funkcje. W Polsce mamy pięć tańców narodowych wywodzących się z tańca ludowego. Są to: krakowiak, polonez, mazur, oberek i kujawiak. Niezwykle cennym dziedzictwem Warszawy są przedwojenne ballady: *Księżyc frajer*, *Jadziem na Bielany*, *Bal na Gnojnej* i inne piosenki miejskiego folkloru spopularyzowane już po wojnie przez Stanisława Grzesiuka czy Jaremę Stępowskiego. W nadawanej od 1952 r. audycji radiowej *Na warszawskiej fali* obydwaj „bardowie Warszawy” stawili życie głównie peryferyjnych terenów Warszawy: Woli, Czerniakowa i Pragi. Audycja zastąpiła *Dziennik warszawski* – była dźwiękową kroniką miasta, radiowym zapisem głosów i myśli wybitnych Polaków, kroniką wydarzeń ważnych dla miasta i dla kultury.

10. KUCHNIA POLSKA – ukształtowana na podstawie silnie zmieniających się wpływów historycznych. Najpopularniejsze polskie potrawy to m.in.: pierogi, kluski, gołąbki, bigos, kotlet schabowy; zupy: flaki, żurek, kapuśniak, barszcz, krupnik, rosół; a z wypieków: faworki, babka, makowiec, sernik czy pączki. Najbardziej popularnym napojem jest herbata, która rozpowszechniła się w XIX w.

Kuchnia warszawska ulegała wpływom rozmaitych kultur i narodów. Nieco odmienne dania jadła burżuazja i arystokracja, a inne tzw. proletariat. Pierwsza grupa upodobała sobie szczególnie ryby, dziczyznę, pieczone kaczkę czy gęsi. Jednak najbardziej charakterystyczne były dania drugiej grupy, do których zaliczyć trzeba: flaki po warszawsku z pulpetami, pyzy (szczególnie z Bazaru Różyckiego), do tego śledź i cała gama podrobów w galarecie. Z ciast najbardziej warszawskie to wuzetka, pączki i produkty z fabryki Wedla. Specyficznym przysmakiem jest wytwarzana do dzisiaj pańska skórka, sprzedawana najczęściej przy cmentarzach w dniu Wszystkich Świętych.

LITERATURA:

1. R. Sitniewska, E. Wilczyńska, V. Wróblewska, *Folklor: tradycja i współczesność*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2016.
2. E. Klekot, *Folklor: tradycja i współczesność*, „Rocznik Antropologii Historii”, 2016, 6 (9), Polskie Towarzystwo Historyczne, 2016.

PRZYDATNE LINKI:

<https://www.polskatradycja.pl/>

Zbiór legend: <https://www.polskatradycja.pl/legendy.html>

<https://strojeludowe.ipr.pl>

<http://kuchnia-polska.net/>